

UDK 338.2:504.03
504.03:338

Pregledni članak.
Primljeno: 04. 12. 2009.
Prihvaćeno: 10. 03. 2010.

BIOREGIONALIZAM

Koncept organizacije društvenog života i model razvoja koji doprinosi očuvanju okoliša i integralnoj održivosti

Jelena Puđak

Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar"
Marulićev trg 19, Zagreb
e- mail: jelena.pudjak@pilar.hr

Sažetak

U članku se istražuju glavne odrednice bioregionalizma kao ideje, društvenog pokreta, koncepta organizacije društvenog života i modela razvoja koji doprinosi očuvanju okoliša i integralnoj održivosti. Bioregionalizam smatramo koncept kompleksne, načinom razvoja vodene zaštite okoliša. Pod potonjim mislimo kako je kompletan ustroj bioregionalne zajednice (društva) – uključujući ekonomiju, politiku, i društveno uređenje – organiziran na način da zadovoljava osnovne potrebe svog stanovništva u funkciji unapređenja kvalitete života, a da pritom ne zagađuje okoliš i ne prelazi granice nosivog kapaciteta unutar svog teritorija.

Zaključno se nastojalo odgovoriti na pitanje zašto je bioregionalizam potreban u kontekstu modernocivilizacijske ekološke, ekonomske i socijalne krize, kako može pomoći u postepenom prevladavanju iste, te zašto je relevantan i u razvojnom kontekstu Hrvatske.

Ključne riječi: *bioregionalizam, bioregije, integralna održivost, ekosustav, zajednica*

UVODNE NAPOMENE

Tema i pristup razvoju i zaštiti okoliša promatrani s aspekta bioregionalizma znanstveno su smisleni, a društveno korisni i aktualni¹. Naime, u uvjetima suvremenog razvoja Hrvatske, razvoja koji barem deklarativno teži biti integralno održiv², bioregionalizam kao "stara ideja" (ponikla u SAD-u šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća) dobiva novi, svježiji smisao. Organizacija načina društvenog života i razvoja produkcije roba i usluga rukovođena principima, kriterijima i ciljevima bioregionalizma može polučiti korisne rezultate na području zaštite okoliša u Hrvatskoj preventivno, razvojno rješa-

1 Rad je nastao kao rezultat istraživanja na samostalnom projektu "Bioregionalizam kao model kompleksne zaštite okoliša u Hrvatskoj".

2 U veljači 2009. godine Sabor Republike Hrvatske je usvojio "Strategiju održivog razvoja Hrvatske". To još ništa ne govori o tome što se događa u stvarnosti. No osnovna razvojna namjera je iskazana.

vajući uzroke problema, a ne tek pomoću partikularnih mjera koje uvijek kasne za zagađenjima. Takav kompleksni način zaštite okoliša smatramo preventivnim i razvojno dugoročno održivim.

Plodnost bio-regionalne orijentacije i ciljeva dolazi do punog izražaja u onim užim ili širim teritorijima, pokrajinama, regijama koje obiluju prirodnim resursima: vodama, različitim ambijentalnim vrijednostima, plodnim tлом, visokom bioraznolikošću i slično. Hrvatska je nedvojbeno takva zemlja³, a neki njeni dijelovi/regije u tome posebno prednjače.

U prvom poglavlju odgovara se na pitanja: što je bioregionalizam kao ideja, društveni pokret i razvojni koncept i koja je njegova vrijednost u uvjetima suvremenog razvoja? Ovdje se pojmovno analizira i iznose argumenti za naš stav o tome po čemu je bioregionalizam plodna ideja za XXI. stoljeće. Drugo poglavlje pod naslovom *Mala povijest ideje* kratak je prikaz razvoja pokreta i formiranja teorijskih i praktičnih karakteristika bioregionalizma. Treće poglavlje - *Granice bioregije - kriteriji i smjernice* se bavi kriterijima bioregionalizacije "svijeta života", odnosno osnovnim karakteristikama koje bioregiju razlikuju od "obične" regije. Četvrto poglavlje ukratko predstavlja *Bioregionalni pogled na svijet*. U petom poglavlju pod naslovom *Život zajednice* prikazujemo način organizacije društvenog života unutar bioregije. Zaključno se elaborira potreba bioregionalnog pristupa, posebice za Hrvatsku.

ŠTO JE BIOREGIONALIZAM ?

Smatra se da je inicijalno potrebno posvetiti pozornost *regionalizmu* koji je pojmovno nadređen pojmu bioregionalizam. Bio-regionalizam je na prirodnu osnovu čvrsto orijentirana ideja regionalizma koja u tom smislu ima specifične principe, kriterije i razvojne ciljeve. *Regionalizam* se različito definira u literaturi, no prije svega to je politički pokret koji je u pravilu suprotstavljen nacionalnoj državi kao nad-teritorijalnoj jedinici. U jednom od svojih oblika regionalizam se pojavljuje kao "pokret kooperacije regionalnih oblasnih organa vlasti preko državnih granica" (Lübbe, u Milardović /ur./, 1995), a s ciljem rješavanja činjeničnih problema koji čak i tehnički prelaze granice država. U suvremenom svijetu činjenični problemi koji prelaze granice su sve više i ekološki problemi, koji se naprosto ne mogu zaustaviti carinskim ogradama.

Regija označava homogeni prostor (na temelju fizičko-geografskih, historijsko-kulturnih, ekonomskih i/ili političkih kriterija) u odnosu na neku nadređenu cjelinu, te postaje politički relevantna tek kada je većina njenih stanovnika prizna za kategoriju "svijeta života"⁴. Etimološki tumačeno radi se o teritoriju kojim se vlada (od lat. *regere* = prostor kojim treba vladati). Uobičajeno razlikovanje regija prema veličini svodi se na podjelu mi-

3 Ova tvrdnja utemeljena je na rezultatima analize predočene u knjižici: Lay, Vladimir/Puđak, Jelena, "Zeleno plava Hrvatska – ekološke i okolišne posebnosti Hrvatske u europskom kontekstu", Hrvatski centar "Znanje za okoliš", Zagreb, rujna 2007.

4 Ovdje se misli na sociološki koncept "svijeta života" Jürgena Habermasa, koji se odnosi na "pozadinu" kompetencija, praksi i stavova pojedinca; životno područje kulturno utemeljenih shvaćanja i vrednota.

kreogija, mezoregija i makroregija, uz napomenu da jedna regija može teritorijalno pripadati više država.

Bioregionalizam možemo promatrati kao *vrstu regionalizma*, međutim, dok su granice regija uglavnom utvrđene administrativno, granice bioregija se određuju prirodnim granicama ekosustava. To je životni prostor (*life-territory*) – mjesto definirano životnim oblicima koji ga nastanjuju (grč: *bios* = život + lat: *regere* = prostor kojim treba vladati). Bio – regija/bio-regionalizam su načini shvaćanja, pristup regiji koji u prvi plan stavlja *način razvoja i organizacije društvenog života* koji se oslanjaju na prirodna svojstva prostora. Ovaj način razvoja i organizacije društva je sam po sebi obziran prema prirodnom okolišu (vodi, tlu, zraku, klimi) i svoje ekosustave ne troši preko granice njihovih nosivih kapaciteta.

Bioregionalizam je *politički, kulturni* i ekološki sustav baziran na prirodno definiranim teritorijalnim jedinicama koje zovemo bioregije.

Bioregija tendira ekološkoj, ekonomskoj i kulturnoj *samodostatnosti*, te se razmjenjuje sa ostalim (bio)regijama u susjedstvu (Sale, 2000). Karakteristike bioregije nisu samo prirodne, već i kulturno-povijesne; odnose se na način na koji je stanovništvo tog teritorija kroz povijest obitavalo, opstajalo i razvijalo se u suradnji s vlastitim prirodnim okolišem (McGinnis, 2006). Na taj način bioregionalizam, uz karakteristike ekosustava, naglašava važnost lokalnih kultura, znanja, vještina i solucija.

Međutim, bioregionalizam ne znači samo jednu stvar, nije ograničen samo jednom definicijom, ili praksom. Osim što se odnosi na skup ideja, bioregionalizam je i *društveni pokret*, te kao takav kritizira sadašnje društvo i predlaže smjer za promjene. Bioregionalizam poziva ljude i društvo na tješnju povezanost s prirodom, ali i veću svijest o zavičaju ili regiji. On predlaže ukorjenjivanje ljudskih kultura unutar prirodnih sustava (ekosustava), kako bi zajednica neposredno (pre)poznavala vlastitu povezanost i ovisnost o tom mjestu (ekosustavu) s ciljem prilagođavanja ljudskih zajednica prirodi, a ne narušavanjem prirodnog okoliša kako bismo kratkoročno zadovoljili vlastite prohtjeve. U globaliziranoj ekonomiji vođenoj maksimizacijom profita pod svaku cijenu, kulturni značaj zavičaja i doma je ugrožen. Kulturni poredak je organski povezan s ekologijskom osnovicom regije, stoga se “kulturna i ekologijska destrukcija mogu zamisliti kao jedinstven proces” (Rogić, u Milardović /ur./, 1995). Radi se o trendu *biotičke entropije* koju prati *kulturna entropija* (Cifrić, 2007); nestajanje raznolikosti, kako biološke, tako i kulturne što se dešava uslijed hegemonije jedne (u ovom slučaju Zapadne) kulture. Krajnja posljedica globalizacije i unifikacije raznorodnih zavičaja i jedinstvenih kulturnih obrazaca dovodi do toga da ljudi dramatično utječu na uvijete života na planetu radi čega se njegova “nastanjivost” smanjuje za sva živa bića. Globalni gospodarski ustroj koji počiva na linearnom rastu eksploatacije ograničenih resursa i konzumerizmu, smanjuje ekološku raznolikost, ali i moć kultura/zajednica da se takvim, radikalno mijenjajućim uvjetima prilagode.

Ljudske prakse proizvodnje i potrošnje, koje slijede logiku “*business-as-usual*”, rapidno troše neobnovljive resurse, pritom narušavajući prirodnu ravnotežu, tako da su brojna izvješća o stanju resursa na planetu, koja godišnje izdaju velike organizacije poput

Worldwatch Institute-a, World Wildlife Fonda, UNEP-a, i dr. - prepuna upozoravajućih dokaza o skoro nadolazećim ili već prijednim vrhuncima proizvodnje koje naš planet može podržati⁵.

Rezerve vode, i plodna zemlja se postepeno ali stalno smanjuju, pa čak doslovno i nestaju. Gdje su nekad bili zeleni pašnjaci, sada se šire pustinje. No, možda najdramatičnija posljedica kratkovidnosti moderne civilizacije i industrijsko-znanstvenog svjetonazora je promjena klimatskog sustava na globalnoj razini, čije posljedice su nesagledive, ali zasigurno donose ozbiljne, po živi svijet štetne promjene. Bioregionalizam je *koncept* kojim se takva izmjena uvjeta života u negativnom smjeru – uzrokovana industrijalizacijom i ekonomskim rastom velikih razmjera (*large-scale economy*) – želi izbjeći. Bioregionalizam traži veću povezanost ljudskog društva s prirodom, točnije s konkretnim mjestom kojeg određena zajednica nastanjuje što također uključuje i višu svijest o tom istom životnom prostoru (“*life-space*”).

Prema tome bioregionalizam je također *sustav mišljenja i ponašanja* koji kroz ekologijski svjetonazor nastoji ponovo stvoriti sustave socijalno pravednih i održivih ljudskih zajednica na regionalnoj razini ekosustava.

MALA POVIJEST IDEJE BIOREGIONALIZMA

Koncept bioregionalizma se pojavio u SAD-u, u Kaliforniji ‘60ih godina prošlog stoljeća. Te godine su obilježene brojnim aktivistički orijentiranim društvenim pokretima. Konkretnije, ‘60ih su tadašnji aktivisti: ili 1) zadržali ograničen interes za pokrete zaštite okoliša; ili 2) bili u potrazi za filozofijom koja opisuje kako održivi životni stilovi mogu biti integrirani u postizanje šire i korjenitije društvene i ekološke promjene. Paralelno se događala socijalna promjena u ruralnim i suburbanim područjima Sjeverne Amerike. Javljala se *nova svijest* među stanovnicima ovih zajednica o ubrzanoj ekstrakciji prirodnih resursa bez vidljivih rezultata na polju poboljšanja socijalnih ili ekoloških aspekata kvalitete života. Socijalni pokret se koncentrira na politiku zavičaja (engl. *home place*). Iz ovih struja se počinje oblikovati koncept bioregionalizma, koji će se mnogo godina kasnije pokazati kao modus pokušaja mirenja ekonomskog rasta, s jedne strane, i kulturne i ekološke održivosti, s druge strane.

Činjenica da bioregionalizam kao ideja i opredjeljenje svojih začetnika nije nastao u nekoj teorijskoj radionici, već su ga iznjedrili aktivistički pokreti i njihov otpor prema narušavanju prirode, okoliša i kvalitete života ljudi modernim rastom i razvojem, bitno će obilježiti njegov cjelokupan razvoj. Istovremeno, ovakav način nastajanja ideje bioregionalizma govori o njegovoj dubinskoj strukturalnoj vitalnosti, odnosno sposobnosti

⁵ World Watch Institute izdaje godišnja izvješća o stanju resursa na planetu u publikaciji *State of the World*, UNEP od 1988. Izdaje godišnja izvješća *United Nations Environment Program Annual Report* - od kojih je svako posvećeno nekoj konkretnoj temi. Kao primjer možemo navesti i publikaciju *Living Planet Report* u izdanju World Wildlife Fonda koji pokazuje stanje ekološkog otiska i nosivih kapaciteta zemljinih ekosustava.

da iz svoje praktične srži odgovara i na današnje izazove poremećaja ravnoteže materijalnog rasta i očuvanja prirodnih osnova življenja.

Među prvima koji su razumjeli da uspješan razvoj socijalno pravednog društva ukorijenjenog u zaštiti i očuvanju ekosustava zahtijeva duboko razumijevanje kulturnih tradicija, su bili Peter Berg i Gary Snyder⁶.

Snyder je poznati pjesnik nagrađen Pulitzerom, slobodan mislitelj o životu i svijetu, neomeđen znanstvenim ili ideološkim referentnim okvirima, koji zauzima radikalnu poziciju da ništa manje od potpune transformacije sustava neće riješiti globalnu ekološku krizu koju prema Snyderu uzrokuje prevelika populacija, prekomjerna potrošnja i zagađenje.

Snyder predlaže četiri konkretna rješenja za ovaj problem: smanjenje populacije; kulturni pluralizam i razgraničenja prema kulturnim i prirodnim granicama a ne administrativnim podjelama; ekološki osjetljive tehnologije razvijene prema potrebama pojedinih regija; te socijalna organizacija koja umanjuje važnost moći i privatnog vlasništva, a naglašava osobni razvoj, edukaciju, prava žena, nove koncepte obitelji, itd. Isticanjem povezanosti između mjesta, politike i ekologije, te društvenog aktivizma i održivog stila života, Snyder postaje jedan od najistaknutijih zagovornika bioregionalne vizije.

Peter Berg postaje poznat kao osnivač anarhopolitičke grupe "Diggers" Haight-Ashbury hippie zajednice. Berg poziva na društvenu transformaciju koja treba biti bazirana na povezivanju tradicionalnih znanja i poznavanja mjesta s kontinuiranim političkim otporom, te sa reintegracijom ljudskih kultura u pripadajuće ekosustave⁷. Godine 1973. Berg zajedno sa Goldhaftom osniva fondaciju *Planet Drum*, koja promovira širok spektar bioregionalnih ideja i aktivnosti.

Mnoge inicijative koje su se u to doba pojavile, i izronile iz kontrakulturnog pokreta u sjevernoj Kaliforniji nisu uspjele naći svoje mjesto na globalnoj razini. Bioregionalističkoj viziji je to uspjelo. Ne samo kroz napore Berga i Snydera, već i kroz djela mnogih drugih pojedinaca/aktivista.

Koncept bioregionalizma je uvelike bio razjašnjen kada su 1977. Berg i kulturni povjesničar i ekolog Raymond Dashman zajedno napisali "Reinhabiting California" (1977), prvu klasičnu bioregionalnu polemiku. Članak je izašao u uglednom časopisu *The Ecologist*.

Sintetiziranjem iskustva radikalnog aktiviste i uglednog akademskog autora pokazalo se da je bioregionalizam više od društvenog pokreta sedamdesetih⁸. Njih dvojica su, izlažući

6 Zanimljiva je povezanost Berga i Snydera. Snyder je kroz instituciju u kojoj je bio član odbora (California Arts Council) finansijski, putem donacija, potpomagao Planet Drum fondaciju. Iako su živjeli na suprotnim krajevima države, i vodili vrlo različite životne stilove, svaki od ovih aktivista se kroz svoj rad referira na onog drugog.

7 Godine 1972. Berg sudjeluje na prvoj konferenciji Ujedinjenih Naroda o ljudskom okolišu u Štokholmu, Švedskoj. Tamo Berg predstavlja svoje ideje o globalnoj ujedinjenosti prema političkoj decentralizaciji, što je bilo potaknuto ostalim sudionicima konferencije.

8 U vrijeme suradnje s Bergom, Dashman je završavao sedmogodišnji projekt UN-a identificiranja i mapiranja biofizičkih fenomena koji tvore posebne teritorije (biogeografske regije) na planetu. Dashman je također bio autor knjiga koje su tematizirale praksu i teoriju održivosti.

osnovne principe bioregionalizma objasnili značenja novih koncepata koji su ostali do danas dio specifičnog vokabulara bioregionalne paradigme poput “živjeti-u-mjestu” (*living-in-place*)⁹, “ponovo-nastanjivanje” (*reinhabitation*)¹⁰, “bioregija”¹¹ (*bioregion*).

Izrazu svih dimenzija iskustava bioregionalne vizije doprinijeli su mnogi ključni akteri srodnih društvenih pokreta¹².

Osamdesetih ideja bioregionalizma doživljava snažnu afirmaciju. U izdanju *Planet Drum*-a tiskaju se mnoge knjige koje čitateljima približuju načine praktične primjene bioregionalnih ideja, odnosno koje konkretno govore o obnovljivim izvorima energije, održivom dizajnu gradova, očuvanju voda i sl. Istovremeno se događaju veliki bioregionalni skupovi i kongresi¹³ koji okupljaju disperziranu zajednicu bioregionalnih grupa te im pružaju priliku za razmjenu znanja i iskustava na području praktične primjene i teorijske misli¹⁴.

Tokom osamdesetih se paralelno s bioregionalizmom javljaju i razvijaju drugi pokreti kompatibilni s idejama bioregionalizma. Bioregionalni pokret to prepoznaje, te uviđajući da nijedan pokret samostalno ne može inspirirati fundamentalnu promjenu konzumerističkog društva, ostaje otvoren i inkluzivan, te prigrljuje ideje ekofeminizma, permakulture, ekološke restauracije i drugih. Jedan od preostalih ciljeva bioregionalizma je uspješna integracija sa drugim pokretima socijalne promjene kako bi se osigurao što veći

9 *Living-in-place* je drevni način obitavanja, a znači pratiti potrebe i ugone života kakve se predstavljaju na nekom određenom, jedinstvenom mjestu. Društvo koje prakticira *living-in-place* je u balansu sa svojom regijom kroz povezanost između ljudi, ostalih živih bića i prirodnih procesa. To društvo je suprotno od onoga koje gradi život (*makes a living*) putem kratkoročne destruktivne eksploatacije života.

10 Reinhabitacija znači učiti živjeti-u-mjestu. Ovo znači da zajednica treba postati domorodačka (engl. *native*) kroz svijest o posebnim ekološkim relacijama. Ovo također znači evoluciju društvenog ponašanja na način da ono obogati život tog mjesta i uspostavi ekološki i socijalno održive oblike obitavanja.

11 Prema onome kako je definiraju Berg i Dashman, bioregija je geografsko područje i područje svijesti, a odnosi se na mjesto i ideje koje su se razvile o tome kako živjeti u tom mjestu.

12 Među njima su se našli pjesnici (Gerry Lawless, Jerry Martien), filozofi (Theodore Roszak, Morris Berman), sociolozi (Murray Bookchin), novelisti (Stephanie Mills, Wendell Berry, Ernest Callenbach) i umjetnici (Judy Gloldhaft, Alison Lang, Bob Caroll) koji su pokretu dali sasvim posebnu notu kombinacije poezije i znanosti, činjeničnih podataka i ezoteričnih iskustava.

13 Godine 1984. David Haenke organizira prvi “Bioregionalni kongres Sjeverne Amerike” na kojem sudjeluje preko 200 sudionika iz nekoliko zemalja, koji će donijeti mjere prihvaćene kao nužne za 23 bioregionalna područja, a koje su donesene na plenumima metodom konsenzusa. Haenke naglašava strogu primjenu permakulture, obnovljivih izvora energije, kooperativnu ekonomiju te zaštitu javnog dobra kao glavne praktične odrednice bioregionalizma.

14 Zapisnici ovih kongresa se tiskaju i služe da bi predstavili bioregionalnu paradigmu masovnoj publici. Istu svrhu imala je i knjiga poznatog kulturnog povjesničara i bioregionaliste Kirkpatrick Sale-a *Dwellers in the Land*, u kojoj autor koncept bioregionalizma pretvara u paradigmu te pokazuje kako se ideje bioregionalizma mogu naći već i kod klasičnih teoretičara regionalizma (Frederick Jacson Turner, Howard Odum, Lewis Mumford). Knjiga postize nezapamćen uspjeh na području bioregionalne literature. Ipak, Sale biva metom mnogih kritika. Bioregionalna zajednica ga kritizira radi pokušaja nametanja jednog i definitivnog tumačenja bioregionalizma, što je nespojivo sa decentralističkim vrednotama inherentnim bioregionalnoj zajednici.

potencijal za postizanje socijalne, ekološke i političke transformacije u smjeru povećanja integralne održivosti¹⁵.

Početak devedesetih bioregionalizam otkrivaju političari, menadžeri i donosioci odluka koji su primarno u službi vladinih institucija i korporativnih interesa.

Međutim, ovakav, od vlade sponzoriran razvoj nije imao nikakvog doticaja sa bioregionalnim pokretom. Svaka od tih inicijativa je bioregije određivala politikom "odozgo", te nije bila u mogućnosti adekvatno objasniti ulogu koju trebaju imati zajednice u ovakvom alternativnom teritorijalnom režimu. Dakle, iako su ideje inherentne bioregionalizmu prihvaćene od strane službenih ("mainstream") institucija, te iako se to može činiti kao kompliment naporima pobornika tog pokreta, takve adaptacije bioregionalnih ideja treba uzimati s rezervom. Ovakve inicijative u potpunosti ignoriraju jednu od centralnih vrijednosti bioregionalizma – redistribucija moći odlučivanja na samostalne teritorije koji mogu adaptirati ekološki održive i socijalno pravedne politike. Radi reducirane i neadekvatne upotrebe bioregionalnih koncepata postaje razvidno da vlasti i biznis ne koriste iste radi prepoznavanja važnosti bioregionalističkih premisa već kako bi držali korak s rastućom ekološkom sviješću biračkog tijela, odnosno potrošačkog društva.

Bez razumijevanja raznolikosti glasova i ideja iz kojih bioregionalizam dopire, te bez razumijevanja ključne uloge konteksta u oblikovanju ovih praksi i ideja, razumijevanje bioregionalizma će ostati kratkovidno i redukcionističko.

Bioregionalizam se razvija i danas, kako u intelektualnom tako i u političkom smislu. Pokret se proširio u Australiju, Veliku Britaniju, Italiju, Španjolsku i Japan. Bioregionalni magazini poput *Reinhabit* i *AcroRedes* se uspješno proširuju na nove kulturne teritorije. Držimo da ideje, polazišta i ciljevi bioregionalizma svoje mjesto mogu naći u modernom održivom razvoju Hrvatske.

GRANICE BIOREGIJE - KRITERIJI I SMJERNICE

Bioregije su oni prirodni lokaliteti na kojima ljudi žive – teritorijalne jedinice socijalne organizacije koje nisu određene administrativnim podjelama, već prirodnim karakteristikama i podjelama ekosustava. Nastanjivanje bioregija se odnosi na stvaranje ljudskih zajednica koje slijede jedinstvene karakteristike klime, slivnih područja, tla, te flore i faune, karakterističnih za konkretno mjesto. Kao i u prirodi, odnosno ekosustavima, granice bioregija nisu jasne, kao linija na kartografskom prikazu, nego se jedna bioregija postupno pretapa i na neki način preklapa s drugom. Prednosti granica koje nisu strogo određene su višestruke. Ne samo da omogućavaju miješanje i obogaćivanje kultura na graničnim područjima, već i otupljuju posesivnost i agresivnost koje čvrste granice često uzrokuju.

15 Nakon sazrijevanja pokreta nastaje potreba da se naučeni načini bioregionalne prakse prenesu dalje. Godine 1990. *New Society Publishers* izdaje dvije publikacije koje predstavljaju najvažnije doprinose bioregionalnom učenju: *Home! A Bioregional Reader* i *New Catalyst Bioregional Series* (koji je doživio osmo izdanje).

Također, jedna, manja bioregija, dio je druge, veće bioregije koja ju okružuje. K. Sale (2000) razlikuje nekoliko razina bioregionalizacije prema veličini:

Ekoregije su najvećeg obujma, i odnose se na velike ekosustave, i obuhvaćaju ogromna područja karakteristične vegetacije i tipa tla. Prema *World Wildlife Fond* organizaciji, na svijetu ima preko 200 ekoregija¹⁶.

Georegije se nalaze unutar ekoregija. Unutar svake ekoregije je moguće naći nekoliko manjih bioregija koje se također izdvajaju iz šireg krajolika nekom posebnosti: slivna područja, nizine, planinski lanci, sa specifičnom florom i faunom.

Morforegije su najmanje regije, i nalaze se unutar georegija. Ove regije se identificiraju prema pojavnim oblicima organizacije života na površini.

Iako se ovaj aspekt teorijskog određenja bioregija čini prilično jasan i definiran, istina je nešto drukčija. Tvorci i teoretičari bioregionalizma se često susprežu od davanja bilo kakvih čvrstih i jednoznačnih definicija o tome što točno čini bioregiju. Prema riječima jednog od autora, bioregionalizam se ispravno može naučiti samo kroz participaciju u lokalnim i kontinentalnim okupljanjima bioregionalnih pokreta, i kroz literaturu koja je tiskana na mikro-lokalnoj razini i teško je dostupna u knjižnicama (Aberly, u McGinnis /ur./, 1999). Konačne granice bioregije će najbolje moći opisati stanovnici koji žive unutar nje kroz prepoznavanje različitih realiteta života u mjestu. Možda upravo takav pristup daje ovom konceptu kredibilitet. Naime, antideterminizam teorijskog određenja ovog koncepta odgovara pluralizmu socijalnog i ekološkog realiteta koji se ne može krojiti prema univerzalnim odrednicama¹⁷.

Autori se slažu da je *prirodni sustav* središnji element bioregije, koji ju razlikuje od drugih, sličnih društveno-teritorijalnih uređenja.

Ovdje navodimo elemente prirodnog sustava koji su kriteriji za određenje bioregije. Jedan jednostavan kriterij određenja bioregije je *biotički pomak* koji se odnosi na postotak promjene u flori i fauni nekog područja – konkretnije, ako je 15 do 25 % vrsta gdje ja živim različito od vrsta gdje vi živite, onda nastanjujemo različite bioregije. To vjerojatno znači da živimo u različitim klimatskim uvjetima i hodamo po drugačijem tlu, budući su to odrednice staništa pojedinih vrsta. Ovaj kriterij također dopušta nejasno određenje granica, odnosno više upućuje na pretapanje jedne bioregije u drugu. Na kraju krajeva, nije cilj “da zamijenimo jedan set linija na karti sa drugim, već da prepoznamo inherentnu biološku cjelovitost radi razboritog planiranja i vođenja” (Berg, 1986).

Drugi kriterij određivanja granica bioregija slijedi *princip slivnih područja rijeka*. Ovo je jedna od direktnih metoda budući su slivna područja jasno vidljive cjeline na topografskim kartama. Međutim, ovaj kriterij ima jedan problem: kod jako dugačkih rijeka, bioregija obuhvaća prevelik i prerasnolik prostor, pa se problem počinje komplicirati uvođenjem raspodjela unutar slivnog područja. Sličan pristup razgraničenju je onaj po kriteriju tipa tla.

¹⁶ Za primjer možemo navesti nekoliko ekoregija prema tipologiji World Wildlife Fond-a karakterističnih za europski kontinent: Mediteranske šume, Skandinavska alpska tajga i tundra, Europsko-mediteranske planinske mješovite šume, Sjeveroistočni atlanski greben.

¹⁷ Prema riječima jednog od bioregionalnih autora “bioregionalizam je koncept, koji je različito definiran kao opća ideja, kao vjerovanje, mišljenje, intuicija, sklonost, zahtjev” (Andruss, 1990:5).

Različiti pristup predstavlja razgraničenje po kulturno – fenomenološkom kriteriju: pojedinac pripada onoj regiji za koju on osobno percipira da joj pripada. Ovo možda i nije najbolji izbor kriterija, barem ne glavnog kriterija, budući da je ljudski osjećaj teritorijalne pripadnosti evoluirao kroz povijest, a osim toga kulturno – perceptivni obrasci zasigurno utječu na osjećaj mjesta. Ovo upućuje na činjenicu da je ovaj kriterij pomalo antropocentričan u pristupu. I iako je jasno da ne možemo pobjeći viđenju stvari na ljudski način, ipak je mudro uzeti u obzir povijesne greške proizašle iz svjetonazora koji čovjeka stavlja u centar, a sve ostale životne oblike mu podređuje.

Uz ovaj postoje još dva diskutabilna kriterija razlikovanja bioregija. Jedan se odnosi na kriterij “*dubovnog mjesta*” i podrazumijeva psihofizički utjecaj pojedine regije/mjesta na pojedinca kroz koji isti razvija osjećaj pripadanja. Drugi se odnosi na *vertikalno razlikovanje* koje slijedi kriterij visinskog utjecaja na različite karakteristike ravničarskih i planinskih zajednica.

Kada se svi ovi kriteriji uzmu zajedno, što je prema našem mišljenju najvjerodostojnije, tada se dobiva relativno jasna percepcija granica vlastite bioregije. Bioregionalizam označava stepenicu u razvoju gdje čvrste definicije i odrednice ne samo da nisu potrebne, nego mogu biti i opasne. Ono što tvorci ovog koncepta preporučaju je izranjanje raznih varijanti definicija iz prakse, a ne dogmatsko nametanje jedne definicije iz teorije. Jedan od najpoznatijih autora bioregionalizma, Kirkpatrick Sale, smatra da je u bioregionalnoj paradigmi ključno razumijevanje neposredne posebnosti mjesta na kojem živimo; vrstu tla i stijena pod nogama, izvore vode i smjerove vjetrova, insekte, ptice, sisavce, biljke..., te također ograničenja resursa i granice nosivog kapaciteta tog područja. Osim toga važno je poznavanje i kulture zajednice koja nastanjuje to mjesto, te njezino političko i gospodarsko uređenje. Sale sve ovo sažima u *četiri smjernice* koje će nam pomoći da razumijemo bioregionalnu paradigmu.

Prva je “*poznavanje zemlje*”. Ova smjernica se odnosi na poznavanje bioloških i geofizičkih karakteristika mjesta, vegetativnih ciklusa i bioraznolikosti. (Sale predlaže konstrukciju inventara resursa regije). Ovo također vrijedi i za urbana područja. Naime, svaki grad je smješten u neki prirodni okoliš, i ovisi o njemu za opskrbu osnovnim resursima. Radi toga je potrebno poznavati nosive kapacitete regije i mogućnost podržavanja određenog broja ruralnog i urbanog stanovništva. U skladu s tim je potrebno oblikovati zajednice.

Druga smjernica je “*učenje drevnih znanja i vještina*”. Svako mjesto ima svoju povijest, zabilješke kako su ljudske i prirodne mogućnosti regije bile istraživane i iskorištavane. Ovo se prije svega odnosi na usmenu povijest i folklor. Ovo dakako ne znači da se život regije treba vratiti civilizacijski unazad, već naprosto preuzimanje korisnih informacija i znanja koje je nastajalo dugim procesom kroz povijest, primjerice ljekovitost domaćinskih vrsta biljaka, modele političkog odlučivanja, pasivna gradnja, i dr.

Treća smjernica je “*razvoj potencijala*”. Bioregionalna zadaća je iznalaženje načina kako se potencijali bioregije mogu najbolje realizirati unutar svojih granica, koristeći sve biološke i geološke resurse pritom imajući na umu principe očuvanja okoliša. Drugim riječima, osiguravanje dugoročne samodostatnosti.

Četvrta smjernica je “*samooslobodenje*”. Ovo se prije svega odnosi na razvoj individualnih potencijala unutar bioregije. Naime, unutar bioregije, političke i ekonomske prilike se neposrednije odražavaju na svakodnevni život pojedinca. Također, budući da pojedinac živi bliže zemlji, živi i bliže zajednici, te može uživati i njezine vrijednosti poput kooperacije, participacije, solidarnosti i reciprociteta.

Ono što se također naglašava kao bitno u ograničavanju bioregije na karti je i njezina veličina, i to obzirom na gustoću naseljenosti. Kirkpatrick u vezi s tim naglašava da je veličina prostora na kojem ljudi obitavaju bitan element u odnosu (ponašanju) prema istom tom prostoru. Isticanje moralne važnosti “ispravnog ponašanja” (koje se odnosi na očuvanje prirode) neće uroditi plodom. Puno korisnije je približiti problem ljudima na način da ga vide konkretno i neposredno, te da mogu povezati uzroke i sagledati posljedice za njih i njihovu neposrednu okolinu, a ovo je moguće postići samo na ograničenoj razini i prostora i djelovanja. Dakle, ljudi će učiniti ispravnu stvar ne zato jer je to moralno, nego zato jer je praktično. Da bi se to postiglo, bioregije ne smiju biti prevelike.

Što se ljudskih zajednica tiče, povijest je pokazala da su najuspješnije zajednice – bez obzira na kontinent, klimu ili kulturne obrasce – varirale između 500 i 1000 stanovnika kad je riječ o ruralnim zajednicama, odnosno od 5000 do 10000 kad je riječ o velikim zajednicama (Sale, 2000). Naravno pritom govorimo o zajednicama koje su ekološki, ekonomski i politički održive. Veliki gradovi na kakve smo navikli danas, megalopolisi, su zapravo dio tek novije ljudske povijesti. Takvi gradovi su opstali samo zahvaljujući velikim količinama kapitala i resursa koji se neodrživo uzimaju iz šire regije. Suvremeni veliki gradovi su, prema tome, ekološki paraziti u smislu da neodrživo crpe životne resurse iz prirode, ali i ekološki patogeni u smislu da proizvode ogromne količine otpada koji završava u prirodnom okolišu, koji je opasan i često nerazgradiv¹⁸.

Peter Berg objašnjava kako se unutar svake bioregije nalaze *četiri zone obitavanja* od kojih svaka drži u fokusu različit modus nastanjivanja.

Prva od zona je grad (gradovi). Gradovi bi trebali implementirati programe kojima bi smanjili svoj *ekološki otisak* na regiju. To se ima postići kroz projekte lokalne neovisnosti i kvartovskih kooperativa, osiguravanjem energije iz obnovljivih izvora, urbanim vrtovima, malim reciklažnim centrima, pročišćavanjem voda, poboljšanjem javnog transporta, itd.

Druga razina su *predgrađa*. Ona zapravo samo trebaju slijediti ono što je preporučeno i za urbana žarišta, te na taj način dati svoj doprinos održivosti gradova.

Treća razina su *sela*, odnosno ruralna područja su promotori permakulturnih projekata i glavni oslonac za neophodne resurse za većinu stanovništva bioregije. Na ovoj razini bitni bi bili programi povezivanja ruralnih s urbanim središtima kroz razmjenu rada, informacija i znanja.

Četvrta razina obitavanja u bioregiji je *divljina*. Naime, svaka bioregija mora imati prostor, odnosno ekosustave koji nisu izmijenjeni ljudskim djelovanjem. Divljina je izvor

18 Izračunato je da grad od primjerice 1 milijuna ljudi troši 9.500 tona fosilnih goriva, 2.000 tona hrane, 625.000 tona vode, 31.500 tona kisika svaki dan! Isti grad izbacuje 500.000 tona kanalizacije, 28.500 tona ugljičnog dioksida i ogromne količine krutog, tekućeg i plinovitog otpada.

bioregionalnog duha i regenerativne moći. Ona treba biti održana radi nje same ali i radi afirmacije prirodnih sustava. Pristup tim divljim predjelima treba postati javno pravo svakog stanovnika bioregije.

BIOREGIONALNI POGLED NA SVIJET

Bioregionalizam ne podrazumijeva samo određene prakse i tehnike. Bioregionalizam je životna filozofija, stil života i kao takav on *podrazumijeva i određeni pogled na svijet* koji je kompatibilan s novim ekološkim svjetonazorom.

Ovaj svjetonazor je utemeljen na biocentričnoj, odnosno ekocentričnoj vrijednosnoj orijentaciji i polazi od činjenice da je na djelu široko rasprostranjena socijalna i ekološka kriza, te je da bez fundamentalnih promjena, očuvanje biološke raznolikosti, uključujući i opstanak ljudske vrste, diskutabilno. Uzroci ove krize su u nemogućnosti država-nacija i industrijskog kapitalizma da u projekte opstanka uračuna štete nanesene ekosustavima, već vrednuje samo monetarno bogatstvo, ekonomsku isplativost i centralističku moć.

Bioregionalni pogled na svijet najvjerodostojnije možemo povezati sa post-modernim ekološkim svjetonazorom. Ovakav tip viđenja svijeta se javlja šezdesetih godina dvadesetog stoljeća zajedno sa novim strujanjima na društvenoj sceni koja prepoznaju ograničenja prirode i koja utječu na formiranje otpora postojećoj (mehanicističkoj) paradigmi¹⁹. Ekološki svjetonazor svoje postavke crpi iz različitih izvora poput istočnjačke spiritualnosti, alternativne zapadne tradicijske misli, tradicionalnih ekoloških znanja i domorodačkih znanja. Radi se o promišljanjima baziranim na kritici modernog svjetonazora koji počiva na dominaciji, hijerarhiji i linearnosti. Novi ekološki svjetonazor promovira *integraciju i ravnotežu, harmoniju, cikličnost, fleksibilnost i otvorenost*. Svijet se opisuje kao kompleksni, međusobno povezani, ekološko-socijalno-ekonomski sistem, kojemu se pristupa integrativno i interdisciplinarno. Novi način promatranja svijeta daje prednost procesima nad stvarima, dinamičnosti nad statikom, cjelini nad dijelovima kao alternativu redukcionističkom i instrumentaliziranom mišljenju. Novi ekološki svjetonazor nije isključiv, naprotiv, integrativan je – spaja drevne istočnjačke tradicije i materijalizam Zapada. Ovakva orijentacija ne propagira univerzalne i apsolutne istine; ona njeguje multivokalnost lokalnih znanja i strategija, koji su vezani za specifične prirodne i kulturne kontekste.

Održivost, definirana u terminima tri jednakovrijedna isječka održivosti (ekološki, ekonomski i socijalno-kulturni) se postiže unutar decentralizirane strukture vlasti i razvoja. Bioregije nude okvir i opseg decentralizacije koji će otvoriti put postizanju kulturne i ekološke održivosti.

19 Prema Carolyn Merchant, američkoj filozofkinji i povjesničarki, mehanicistički svjetonazor je produkt znanstvene revolucije 17. stoljeća. Mehanicistički pogled na svijet temelji se na pretpostavci da su priroda, društvo i ljudsko tijelo sastavljeni od neživih, atomiziranih dijelova kojima se može manipulirati izvana. Priroda je tako mrtva, inertna i podložna čovjekovoj eksploataciji. Mehanicistički svjetonazor legitimira manipulaciju nad prirodom stvarajući dualizam čovjek-priroda. Ovakav svjetonazor postaje potpuno kompatibilan s komercijalnim kapitalizmom koji planetu vidi kao mrtvu materiju podložnu eksploataciji u svrhu maksimizacije profita.

ŽIVOT ZAJEDNICE

Kao što je već istaknuto bioregija nije smo geografsko područje već područje kulture i područje svijesti. Ono što regiju čini bioregijom je i zajednica koja ju kao takvu definira i unutar nje obitava kroz specifične moduse. U ovom dijelu rada ćemo obraditi će se tri karakterističan aspekta života bioregionalne zajednice: kulturu, politiku i ekonomiju.

Kultura

Bioregionalna zajednica prepoznaje svoju ovisnost i umreženost u vlastiti prirodni okoliš, te svoj odnos prema tom okolišu prepoznaje kao simbiozu. Dakle radi se o aktivnoj interakciji prirode i društva u kojoj društvo doprinosi (a ne odnosi) kvaliteti prirodnog okoliša.

Odnos zajednice prema prirodnom okolišu se također odražava na samu zajednicu, ili na druge zajednice. Frankfurtska škola pokazuje razvidnom činjenicu da društva koja dominiraju nad prirodom, također dominiraju nad ljudima (pojedincima) (Sale, 2000). Bioregionalna zajednica je vođena vrednotama humanosti, a ne dominacije, skladom-unutar, a ne kontrolom-nad, te vrednotama jednakosti, a ne moći.

Posebno je važno isticanje povezanosti prirodnih, ruralnih i urbanih područja unutar bioregije. Osim što veličina grada treba biti organska i u skladu sa nosivim kapacitetima gradskog teritorija, tako i veza između grada i sela treba biti protočna i kratka. Moderna civilizacija s druge strane, nudi potpuno suprotno. Sve je veći jaz između urbanog i ruralnog, sofisticirane i urođeničke kulture, industrijskog i poljoprivrednog, proizvođača resursa i potrošača resursa, prirode i društva. Ovakvu polarizaciju bioregija nastoji spriječiti.

Sljedeći model simbioze, cilj bioregionalne zajednice je uspostava istovrijednosti grada i prigradskih naselja, te uzajamne razmjene koja prepoznaje međuovisnost grada i sela. S jedne strane kompaktan, interaktivni grad je nužan kao proizvođač određenih dobara, te kao motor, pokretačka snaga. On je trgovačko središte, središte "visoke" kulture, okupljalište umjetnika, centar privatnih i javnih usluga i servisa, te promotor urbanih vrijednosti (tolerancija, samoostvarenje, kompleksnost, individualizam).

S druge strane, selo se pojavljuje kao nužan izvor hrane, ali i svih ostalih sirovina o kojima grad ovisi. Selo je mjesto manufaktura i obrta, te čuvar ekoloških vrijednosti. Budući da se radi o tijesnoj povezanosti između grada i sela, ovakva podjela uloga nije stroga, ona to zapravo niti ne treba biti. Naime, grad također mora biti ukorijenjen u mjestu i povezan s njim, jednako kao i selo. Ovo znači da će grad dio hrane proizvoditi sam za sebe (na krovovima, urbanim vrtovima...), a isto vrijedi i za energiju, recikliranje, gospodarenje otpadom, i dr.

Što se tiče umreženosti zajednice sa svojim prirodnim okolišem, bioregionalisti posebno priznanje odaju urođeničkim, starosjedilačkim kulturama. Te zajednice su se uspjele održati stoljećima na jednom prostoru, bez narušavanja bilo vlastitog životnog okoliša, bilo integriteta zajednice. Kroz stoljeća života-u-mjestu, te zajednice su također razvile posebna znanja i vještine, karakteristične za opstanak u točno određenim uvjetima, te

su stoga folklor i usmena povijest kao neka vrst enciklopedije iz koje bi suvremene zajednice trebale učiti kako živjeti održivo. Ovo naravno ne znači odbacivanje civilizacijskih tekovina i "povratak u spilju", ali zasigurno zahtjeva promjenu stila života. Ono što ostaje "staro", "primitivno" jest osnovni svjetonazor, i urođenička znanja i vještine, no oni se spajaju sa novim tehnologijama i spoznajama. Tako dobivamo novi pogled na svijet i vlastitu ulogu u njemu, te možemo razviti smjernice djelovanja u skladu s načelima održivog razvoja i biocentrične etike. Bioregionalna kultura i svjetonazor prepoznaje neodvojivost čovjeka od prirode, te vodi računa o kvaliteti okoliša i kvaliteti ljudskog života. Oblikovanje kulture neke zajednice, rituali, folklor, ovisi naravno od same te zajednice. Svaka će bioregionalna zajednica graditi vlastitu specifičnu kulturu s obzirom na posebnosti prirodnog prostora i povijesno nasljeđe.

Politika

Politički sustav je za bioregionalnu ideju i pokret izrazito bitan segment u organizaciji života zajednice. Suvremeno političko vodstvo je pokazalo kako nije u mogućnosti riješiti suvremene ekološke krize, niti je u mogućnosti detektirati uzroke te krize u strukturi samog sustava. Centralistički moderni politički sustavi su otuđeni i doslovno udaljeni od problema konkretnih ekosustava i ljudi koji taj okoliš nastanjuju.

Po uzoru na prirodne sustave, od političkog sustava se zahtijeva visoka *decentralizacija*, *samoupravljanje* i *egalitarnost*, te odsutnost hijerarhijskog sustava. Umjesto hijerarhije, bioregionalna politika promovira *heterarhiju* koja označava koncept razlikovanja bez ranga. Svakoj zajednici treba biti dano da upravlja sama sobom u svrhu učinkovitijeg obnavljanja i očuvanja prirodnih resursa, te poboljšanja kvalitete života ljudi. Odluke o životu neke zajednice ne bi proizvoljno trebala donositi centralna vlast koja nije identificirana s konkretnim mjestom, već bi te odluke trebala donositi zajednica sama. Instrument kojim bi odluke trebale biti donesene je konsenzus. Korištenje konsenzusa zaista tretira sve pojedince kao jednake, u smislu da izlazi u susret potrebama svakog pojedinca, te svakome priznaje pravo na dio istine. Polazeći od premise da svako posjeduje dio istine, te će se stoga prava odluka donijeti kada se sastave svi dijelovi istine u jednu cjelinu, konsenzus inhibira monopol jednog viđenja realiteta (odnosno "terora većine" što se često spočitava sistemu glasanja).

Bioregionalna politika omogućuje horizontalnu podjelu moći, promovira slobodu onemogućujući nametanje odluka odozgo, i omogućavajući veće sudjelovanje građana, ojačava jednakost osiguravajući participaciju pojedinaca i sprečavajući koncentraciju moći na jednom mjestu. Na ovaj način bioregionalna politika omogućuje i veću efikasnost radi veće osjetljivosti i fleksibilnosti donosioca odluka, prepoznavajući i prilagođavajući se potrebama zajednice. Ovakva politika također unapređuje dobrobit zato jer je u mogućnosti neposredno izlaziti ususret ljudskim potrebama.

Ne smijemo ovdje izostaviti *raznolikost* kao jednu od najbitnijih vrednota bioregionalizma. Osim što se odnosi na poštivanje i nužnost raznolikosti zajednica i pojedinaca, ona se ovdje odnosi i na poštivanje raznolikosti političke samodeterminacije zajednica. Sva-

ka zajednica ima pravo odlučivati o političkom sustavu i instrumentima provedbe istog. Ponekad se bioregionalizam optužuje da je previše orijentiran na lokalno, i na taj način u nemogućnosti sagledati širu perspektivu. U ovom slučaju bi se moglo reći da za bioregionalizam vrijedi slogan "Misli globalno, djeluj lokalno". Naime, iako bioregionalisti usmjeravaju svoje napore prema konkretnom mjestu života, čine to s planetarnom ekološkom svijesću i vrednotama. Konkretnije, bioregionalne vrednote i etika utjelovljuju šire regionalne, odnosno čak i kontinentalne strategije umrežavanja. Bioregionalne strategije političke i ekonomske preobrazbe primarni naglasak stavljaju na horizontalno organiziranje, umrežavanje i izgradnju zajednica iz sfere civilnog društva. Bioregionalna politika se oslanja na kulturnu transformaciju i ekonomiju koja će omogućiti institucijama civilnog društva da zadovoljavaju osnovne ljudske potrebe ne narušavajući pritom ekosustave koji ih podržavaju.

Bioregionalna vizija političkog uređenja društveno ukorijenjenog u civilnom društvu, a geografski u bioregijama implicira politički potrebu za širokom promjenom u struktura-ma vlasti i moći. Pritom ostaje otvoreno pitanje kako to postići. Pri izboru političkih metoda odlučivanja poštivanje načela samo-determinacije i praktičnog samoupravljanja uvjetima rada i življenja, ali i stvaranja ekološki sigurne budućnosti, od najvišeg je značenja.

Ekonomija

Bioregionalna ekonomije, poput bioregionalne kulture i politike, počinje u mjestu, u zajednici, ali se mrežno širi prostorom i povezuje bioregije. Bioregionalna ekonomija je inspirirana motom "*small is beautiful*" ("malo je lijepo") budističke ekonomije²⁰ E. F. Schumachera²¹. Bioregionalna politika se temelji na vrednotama povjerenja, kooperacije, uzajamne pomoći i suradnje. Primarni cilj bioregionalne ekonomije je održivost, a ne ekonomski rast. Bioregionalna ekonomija prije svega nastoji održati, a ne iskoristiti prirodne resurse, te prilagoditi se okolišu, a ne okoliš prilagođavati sebi. Ona nastoji uspostaviti stabilan odnos proizvodnje i razmjene, a ne stalno rastuću potrošnju i akumulaciju profita. Bioregionalna ekonomija se tako zasniva na minimalnoj upotrebi dobara, minimalnom uzrokovanju poremećaja u okolišu, te istovremeno maksimalnoj upotrebi obnovljivih resursa i maksimalnoj upotrebi ljudskog rada i domišljatosti.

Postavlja se pitanje kako postići, odnosno implementirati viziju ekonomije radikalno drugačiju od suvremene prevlasti neoliberalnog kapitalizma. Bioregionalisti jezgru bioregionalne ekonomije vide u mreži jakih, lokalnih ekonomija. Potonje se odnosi na

20 Za vrijeme službenog posjeta Burmi (kao ekonomski konzultant) Schumacher razvija skup načela pod nazivom Budistička ekonomija koja je bazirana na vjerovanju da se pojedinac razvija kroz rad, te da je proizvodnja iz lokalnih resursa za lokalne potrebe najracionalniji oblik ekonomske prakse.

21 Schumacher (1911. – 1977.) je bio globalno utjecajan britanski statističar i ekonomist. Poznat je po kritici zapadnog ekonomskog sustava i prijedlogu ekonomije krojene prema čovjeku, zagovaranju decentralizacije i (ekološki) primjerenih tehnologija. Njegova knjiga izdana 1973. *Small is Beautiful* je među 100 najutjecajnijih knjiga objavljenih od drugog svjetskog rata.

široko razgranatu i raznoliku ekonomiju koja se bazira na lokalnim znanjima, vještinama, domišljatosti i resursima. Vizija mreže lokalnih ekonomija podržava bioregionalnu političku strategiju samoupravnih jedinica na razini zajednica i bioregija. Kulturna transformacija, zajedno sa društvenom i političkom promjenom su od vitalne važnosti da ljudski ekonomski sustavi na održiv način odgovaraju prirodnim ekološkim sustavima. Bioregionalna strategija postizanja ovog cilja snagu stavlja u ruke umreženog djelovanja koje se odnosi na mnoge konkretne mjere: od edukacije, preko akcija i kampanja civilnog društva, do jačanja lokalne proizvodnje, osnivanja zadruga i javnih zaklada, LETSustava²² i slično.

Bioregionalna ekonomija cilja na oslanjanje na vlastite snage (engl. *self-reliance*) na nivou regije. Koncept oslanjanja na vlastite snage bolje odgovara konceptu bioregionalne ekonomije od koncepta samodostatnosti (engl. *self-sufficiency*). Naime, oslanjanje na vlastite snage pored neovisnosti uključuje suradnju i razmjenu sa ostalim regijama u susjedstvu, za razliku od koncepta samodostatnosti koji prema shvaćanju bioregionalista isključuje trgovinu i razmjenu među bioregionalnim zajednicama.

Bioregionalna zajednica koja se oslanja na vlastite snage, ekstenzivno recikliranje, diverzifikaciju proizvodnje, zadovoljavanje vlastitih osnovnih potreba (hrana, energija, gospodarenje otpadom), minimizaciju iskorištavanja energije i sirovina, a maksimizaciju djelatnosti koje ne zagađuju okoliš, proizvodnju dobara visoke kvalitete i trajnosti, permakulturu. Ovakav ekonomski sustav također uključuje horizontalnu komunikacijsku mrežu, komunalne valute i sustave razmjene za lokalne ekonomije, te kontrolu zajednice nad investicijama, proizvodnjom i prodajom.

Bioregionalizam ekonomiju kao pogonsku djelatnost razvoja svakog društva naprosto teži prakticirati kao ono što je ona u svom prvotnom značenju - "gospodarenje /upravljanje domom"²³. Odatle istovremeno slijedi polaganje pažnje na kooperaciju, (a ne kompeticiju), i komplementarnost (naspram hijerarhije).

U tablici 1. na sažet način se prikazuje osnovno razlikovanje osnovnih aspekata društvenog života bioregionalne paradigme i postojeće, industrijske paradigme. Ovakve shematizirane dihotomne podjele ne mogu uspješno apsolvirati cjelokupno bogatstvo socijalnog života, ali ipak, razvidno je kako sažeto prezentirana bioregionalna paradigma - naspram one suprotne, od autora okarakterizirane kao industrijske (što ne znači da je bioregionalna paradigma doslovno anti-industrijska!) - poštuje, zagovara i afirmira vrijednosnu orijentaciju, načela, interese i potrebe koji teže očuvanju života i živog svijeta, te raznolikosti, a ne eksploataciji i uniformnosti/monokulturi.

22 LETS se odnosi na *Local Exchange Trade System* (sustav lokalne razmjene i trgovine), a radi kao lokalna, neprofitna mreža razmjene u kojoj servisi i dobra mogu biti razmjenjivana (može se njima trgovati) bez korištenja službene monete.

23 Pojam "ekonomija" vuče korijene iz starogrčkog pojma *oikonomia* = upravljanje, gospodarenje domom, od *oikos* = dom; *nomia* = upravljanje. Za djelatnosti koje se danas smatraju ekonomskim djelatnostima, a koje već tada nisu bile stvarna proizvodnja, "realna" ekonomija, već mešetarenje i slično – stari Grci imaju zaseban termin = *chrematistics*.

Tablica 1.: Prikaz suštinskih razlika bioregionalne i industrijske paradigme

	Bioregionalna paradigma	Industrijska paradigma
Opseg	Regija	Država
	Zajednica	Nacija
Ekonomija	Očuvanje	Eksploatacija
	Stabilnost	Progres/promjena
	Samodostatnost	Svjetsko tržište
	Kooperacija	Kompeticija
Politika	Decentralizacija	Centralizacija
	Komplementarnost	Hijerarhija
	Raznovrsnost	Uniformiranost
Društvo	Simbioza	Polarizacija
	Evolucija	Porast /nasilje
	Raznolikost	Monokultura

Izvor: Sale, K., *Dwellers in the Land*, 2000.

ZAKLJUČAK ILI ZAŠTO JE BIOREGIONALIZAM POTREBAN

Danas kada se sve ozbiljnije razmatra koncept “nultog–rasta” i kada se u duhu takve ideje govori o “prosperitetnom putu prema dolje” (Odum & Odum, 2001) (razvoju koji se ne bazira samo na monetarnom rastu), bio-regionalne ideje vezanja razvoja za lokalno, za prirodno, za održivo, i za decentralizirano po našoj ocjeni imaju sve veću šansu sve više biti uvažavane.

Moderni koncept razvoja podrazumijeva linearan rast: rast potrošnje i proizvodnje, i kao rezultat toga, rast profita. Podloga ovome su resursi kojima nas snabdijeva Zemlja, ali i mogućnost planeta da “skladišti” sav naš otpad koji nastaje u procesu kao nusprodukt. Bitan dio ove slagalice je činjenica da je naš planet ograničen, i kao takav potpuno nekompatibilan sa konceptom linearnog rasta, ma kako god on idealno zvučao u teoriji. Danas, u 21. stoljeću ovo postaje potpuno razvidno kao nadirući problem s kojim će se moderna civilizacija kad tad morati suočiti. Svi Zemljini resursi su ograničeni, i ne dostaje ih za još dugo iskorištavanje; nafta, plin, rudače, šume, plodno tlo, voda – sve su manje raspoloživi za sve više stanovnika planete. S druge strane ekosustavi gube sposobnost procesiranja otpada kojeg u njih odlažemo, što nam se kao bumerang vraća u obliku zatrovanog tla i hrane, vode, i atmosfere. Posljedice kratkovidnosti modernog koncepta razvoja putem slobodnog tržišta i svega što ono podrazumijeva, polako ali sigurno već dolaze na naplatu. Te posljedice se očituju u globalnoj ekološkoj krizi, krizi ljudskih prava i svjetskoj gladi koja je danas veća nego ikad u povijesti. Ekološka kriza se očituje kroz urušavanje svjetskih ekosustava i kroz sve intenzivnije klimatske promjene koje se javljaju kao posljedica zagrijavanja planeta koje uzrokuju ljudi. Ako se uskoro

ne ovlada ovim problemom – a znanstvenici nas upućuju u konkretne mjere koje treba poduzeti, te vremenski period koji je za to potreban – cijena koju ćemo morati platiti će biti nesaglediva. Engleski ekonomista Stern (2008) je izračunao kako će nas prilagodba na novonastale uvijete na vrućem planetu koštati neusporedivo više, nego implementacija mjera koje će spriječiti zagrijavanje preko određene mjere. Sada je red na svjetskim vladama da povuku potez. One pak imaju težak zadatak žongliranja između interesa biznisa koji ih financijski podržava i građana koji ih legitimiraju. Kako bi im odluka bila lakša, svakako bi bilo poželjno i aktivno sudjelovanje civilnog društva čija je zadaća osiguravanje da odluke koje se donose budu u službi javnog interesa, a ne privatnog interesa ili interesa profita.

Kao odgovor na ekološku krizu, ali u posljednje vrijeme i ekonomsku krizu, nacionalne vlade su deklarativno afirmirale koncept održivog razvoja. Ipak, on još teško da je u bilo kojoj državi svijeta zaživio, ako se održivi razvoj promatra kroz prizmu integralne (ekološke, socijalne i ekonomske) održivosti.

Bioregionalizam se javlja kao jedan od recepta za implementaciju načela integralno održivog razvoja – razvoja koji vodi računa o identitetu i stabilnosti zajednice, i zdravlju prirodne osnove koja istu podržava. On je posebno vrijedan doprinos ovom nastojanju radi inherentnog pluralizma ideja provedbe, i radi visoke fleksibilnosti u prilagođavanju raznolikim društvenim i prirodnim kontekstima.

Međutim, ono pak što smatramo posebno uvjerljivim u svrhu provedbe integralne održivosti jest jedna druga specifična karakteristika bioregionalizma – decentralizacija. Neposrednost negativnih posljedica donošenja “krivih” razvojnih odluka na konkretnom, bliskom teritoriju zasigurno bi inhibiralo takve odluke u budućnosti. S druge strane, ne radi se o parohijalizmu jer odgajanje u duhu ekološkog svjetonazora i strategije horizontalnog umrežavanja omogućuju i razumijevanje šire, globalne perspektive.

Bioregionalizam zasigurno spada u sferu *javnog interesa* jer teži transformaciji modernog društva u svrhu *poboljšanja kvalitete života*, očuvanja *zdravlja ekosustava* i *pravedne raspodjele dobara* na lokalnim i regionalnim, dakle konkretnim razinama društva. Kao takav on ne spada u sferu interesa velikog biznisa koji počiva na logici neravnopravne raspodjele dobara i neodržive eksploatacije resursa. Stoga akteri razvoja bioregionalne ideje i pokreta nisu multinacionalne kompanije, nisu čak ni nacionalne vlade budući se bioregionalizam javlja kao alternativna teritorijalizacija “svijeta života”. Zagovornici bioregionalizma su prije svega lokalno stanovništvo i civilno društvo, te lokalna (samo-upravna) vlast. Svedenost i povezanost zajednice sa ekosustavom koji ju podržava obvezuje istu na obnovu okoliša i zavičaja koji se slamaju pod uniformiranim principima globalizirane ekonomije i centralističke politike, radi njihove nesaživljenosti sa konkretnim prirodnim prostorom i stanovništvom.

Zašto je bioregionalizacija teritorija i bioregionalni model razvoja zanimljiv općenito, pa i u kontekstu Hrvatske? Hrvatska je tranzicijska zemlja, koja se teži identitetno odrediti u odnosu na širi (europski) kontekst, i koja mora organizirati život svojih stanovnika u novonastajućim okolnostima. Međutim, Hrvatska je također i centralistički uređena država koja bilježi negativne demografske i ekonomske trendove u većini svojih županija.

Kako se većina županijskog novca (cca 85%!) slijeva u državnu centralnu kasu, ostaje manje mogućnosti za poticanje lokalnog i regionalnog razvoja te organizaciju opstanka na tim razinama. Tako se dešava da i stanovnici sa periferije odlaze za tragom novih mogućnosti za obrazovanje i rad, a sa sobom odnose i svoje znanje, ideje i vještine. Sve to za sobom ostavlja loše životne uvjete za one koji ostaju, i ukupno (radi starenja i smanjenja broja stanovnika) sve manji kapacitet kapitala (ljudskog, društvenog i ekonomskog) za razvoj. Ovakav obrazac se pretvara u začarani krug. Međutim, bilo bi krivo pomisliti da rješenja nema. Ovdje se bioregionalizam javlja kao obećavajući model. Na razini županija, ili još bolje, općina mogle bi se samoinicijativno donijeti javne politike i razvojni planovi u svrhu poboljšanja kvalitete života. Zanimljivo je da su upravo na područjima najizrazitijeg demografskog i ekonomskog propadanja (prema podacima Državnog zavoda za statistiku primjerice Lika, Kordun, Banija, Slavonija i druge) prirodni resursi vrlo bogati, i da su ostali očuvani.

To je situacija koja je plodna za bioregionalno planiranje, i organizaciju razvoja koja neće trošiti resurse, već ih čuvati i koristiti, pa i održivo kapitalizirati na dobrobit i dobit svojih stanovnika. To su nadalje područja bogata prirodnim šumama, plodnim, dijelom neobrađenim poljima, vodama, i na razini cjelokupnog teritorija, bogata obnovljivim izvorima energije. Pod korištenjem ovih resursa se podrazumijeva implementacija održivog razvoja, koji u popisu konkretnih mjera postizanja takvog razvoja uključuje sve savršenije metode organskog uzgoja hrane, lokalnog snabdijevanja obnovljivom, čistom energijom, recikliranje otpada, očuvanje voda, učinkovitog transporta, i dr. Dobar početak bio bi kada bi svaka općina napravila popis resursa kojima raspolaže i njihovo stanje. Tada bi se iz takve "bioregionalne inventarizacije" mogle iščitati i konkretne djelatnosti koje bi te resurse mogle optimizirati u svrhu porasta kvalitete života. Produkti takvog rada bi bili zanimljivi ne samo za lokalno stanovništvo, već i za okolne regije.

Dakle, Hrvatska je slijedom okolnosti uspjela sačuvati velik dio prirodnog teritorija. Međutim, posljednji trendovi politike koja prostorom i resursima upravlja iz centra prijete da će narušiti upravo te vrijedne i još uvijek zdrave ekosustave. Primjena načela bioregionalizma u Hrvatskoj bi to spriječila. Bioregionalizam kao pristup artikulaciji i planiranju razvoja Hrvatske u XXI. stoljeću može doprinijeti "proizvodnji značaja" prirodnih bogatstava i upućuje na njihovo pametno korištenje u funkciji operacionalizacije i afirmacije održivosti u godinama koje dolaze.

Bioregionalna teritorijalizacija koju bi iznjedrili sami stanovnici regija zasigurno bi rezultirala ispravnim razvojnim odlukama budući bi ih donosili ljudi kojih bi se te odluke i posljedice odluka direktno ticale. Osim toga, stanovnici koji su vezani za određen teritorij koji je i povijesno i kulturno specifičan su i sposobni organizirati život zajednice u tom ekosustavu radi toga jer je njihovo kulturno nasljeđe prepuno održivih solucija života i rada na određenom prostoru.

Bitan sljedeći korak u razvoju ideje implementacije bioregionalizma koji bi valjalo poduzeti je između ostalog mapiranje resursa, odnosno razvojnih potencijala pojedinih bioregija i njihovo povezivanje s razvojnim ciljevima, strategijama, projektima i inicijativama.

Hrvatska tek 2009. godine donosi strategiju održivog razvoja RH i tako naznačava osnovne odrednice svog održivog razvoja. Bioregionalna teritorijalizacija, inventarizacija i artikulacija razvojnih regionalnih projekata u Hrvatskoj u duhu bioregionalnog pogleda na svijet i razvojnog koncepta skup je aktivnosti koji se može plodno uklopiti u napore svih socijalnih aktera koji upravljaju razvojem u održivom smjeru.

LITERATURA

- Berg, P. (1983). More Than Just Saving What's Left. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 13-17.
- Berg, P. (1986). Growing a Life-Place Politics. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990) *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 137-145.
- Carr, M. (2004). *Bioregionalism and Civil Society: Democratic Challenges to Corporate Globalism*. Toronto and Vancouver: UBC Press, Toronto.
- Cifrić, I. (2007). Raznolikost kultura kao vrijednost. *Socijalna ekologija*, 16(2-3):185-214.
- Cifrić, I. (2009). *Pojmovnik kulture i okoliša*. Zaprješić: VŠPU "Baltazar Adam Krčelić".
- Dodge, J. (1981). Living by Life: Some Bioregional Theory and Practice. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990) *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 5-13.
- DZZP. (2006). *Smaragdna mreža u Hrvatskoj*. Zagreb: DZZP, http://www.dzzp.hr/publikacije/emerald_brosura.pdf
- Estes, C. (1986). Consensus. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 165-170.
- Gerdes, D. (1995). Regionalizam. U: Milardović, A. /ur./ (1995) *Regionalizam kao europski izazov* Osijek: Panliber. Str. 29-34.
- Gorsline, J. & House, F. (1974). Future Primitive. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 39-42.
- Greco, T. & Linton, M. (1988). *LETS: The Local Exchange Trading System*. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 155-159.
- Institut za poljoprivredu i turizam Poreč. (2007). *Program razvoja turizma na području Gacke i grada Otočca 2008. – 2018*. Poreč: Institut za poljoprivredu i turizam Poreč.
- Jelić, T., i Škrget, Đ. (2009). *Geografija 4: Udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa.
- Lay, V. (2005). Integralna održivost i učenje. *Društvena istraživanja*, 14(3):353-378.
- Lübbe, H. (1995). Veliki i mali svijet: Regionalizam kao europski pokret. U: Milardović, A. /ur./ (1995). *Regionalizam kao europski izazov*. Osijek: Panliber. Str. 34-49.
- Marković, M. (2003). *Hrvatske pokrajine: prirodno-geografska i povijesno-kulturna obilježja* Zagreb: Jesenski i Turk.
- McGinnis, M. /ed./ (2006). *Bioregionalism*. London and New York: Routledge.
- Merchant, C. (1992). *Radical Ecology – The Search for a Livable World*. London and New York: Routledge.
- Molisson, B. (1988). Strategies for Alternative Nation. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 149-155.
- MZOPUG. (1997). *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*. MZOPUG, <http://www.mzopu.hr/default.aspx?id=3662>

- Odum T. H.; Odum C. E. (2001). *A Prosperous Way Down- Principles and Policies*. Boulder, Colorado: University Press of Colorado.
- Rogić, I. (1995). Hrvatska i njezine regije. U: Milardović, A. /ur./ (1995). *Regionalizam kao europski izazov*. Osijek: Panliber. Str. 66-83.
- Roglić, J. (2006). *Geografske regije Hrvatske i susjednih zemalja: geografske posebnosti i razvojni procesi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sale, K. (2000). *Dwellers in the Land: the Bioregional Vision*. Georgia and Athens: The University of Georgia Press.
- Snyder, G. (1990). Bioregional Perspectives. U: Andruss, V. et al. /ed./ (1990). *Home! A Bioregional Reader*. Philadelphia: New Society Publishers. Str. 17-21.
- Stern, N., (2008). *Economics of Climate Change: Stern Review*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strum, R. (1995). Regija. U: Milardović, A. /ur./ (1995). *Regionalizam kao europski izazov*. Osijek: Panliber. Str. 11-13.
- WWF. (2008). *Living Planet Report 2008*, WWF, http://www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/
- WWI. (2009). *State of the World: Into a Warming World*, World Watch Institute, www.worldwatch.org

BIOREGIONALISM. CONCEPT OF ORGANIZATION OF SOCIAL LIFE AND MODEL OF DEVELOPMENT WHICH CONTRIBUTES TO PROTECTION OF ENVIRONMENT AND INTEGRAL SUSTAINABILITY

Jelena Puđak

Summary

The article investigates the main aspects of bioregionalism as an idea, social movement, the organization of social life and model of development, which contributes to the protection of the environment and integral sustainability. Bioregionalism is understood as a concept that refers to the complex environmental protection, guided by the type of development. Complete organization of bioregional community (society) – including economy, politics and social system – is arranged so as to satisfy the needs of its population by improving the quality of life, while at the same time trying not to pollute the environment or go beyond the capacity of its own territory.

In conclusion, we attempted to answer the questions why is bioregionalism necessary in the context of contemporary civilization's ecological, economic and social crisis, how can it assist in gradually overcoming the crisis, and why is it relevant in the context of Croatian development.

Key words: *bioregionalism, bioregions, integral sustainability, ecosystem, community*

BIOREGIONALISMUS - EIN KONZEPT DER ORGANISATION DES GESELLSCHAFTSLEBENS UND EIN ENTWICKLUNGSMODELL, DAS SEINEN BEITRAG ZUR UMWELTERHALTUNG UND ZUR INTEGRALEN NACHHALTIGKEIT LEISTET

Jelena Puđak

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden die Hauptdeterminanten des Bioregionalismus erforscht - als Idee, soziale Bewegung, ein Konzept der Organisation des Gesellschaftslebens und ein Entwicklungsmodell, das seinen Beitrag zur Umwelterhaltung und zur integralen Nachhaltigkeit leistet.

Unter Bioregionalismus verstehen wir ein Konzept des komplexen, an die Art der Entwicklung angelehnten Umweltschutzes. Das Letztere bedeutet, dass die komplette Struktur der bioregionalen Gemeinschaft (Gesellschaft) – Ökonomie, Politik und Gesellschaftsordnung eingeschlossen – auf die Art und Weise organisiert ist, dass die Grundbedürfnisse der Bevölkerung, im Sinne der Steigerung der Lebensqualität, befriedigt werden, ohne dass deswegen die Umwelt verschmutzt wird und die Grenzen der Tragbarkeit innerhalb des eigenen Gebietes überschritten werden.

Die Schlussfolgerung bietet einen Versuch, die Frage zu beantworten, warum der Bioregionalismus im Kontext der zeitgenössischen ökologischen, ökonomischen und sozialen Krise notwendig ist, wie er helfen kann, die Krise zu überwinden und warum er im Entwicklungskontext Kroatiens relevant ist.

Schlüsselwörter: *Bioregionalismus, Bioregionen, integrale Nachhaltigkeit, Ökosystem, Gemeinschaft*